

ПРИКАЗИ

The World of the Slavs. Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries AD), Историјски институт, Монографије, бр. 64, Београд 2013, 467 стр.

Књига под насловом *Свет Словена. Студије о Источним, Западним и Јужним Словенима: градови, утврђења, села и археолошки налази (VII–XI век)* бави се питањима из историје Словена на територији Европе у раздобљу раног средњег века. Дело је плод заједничог рада групе аутора, на челу са прерано преминулим др Тибором Живковићем и написана је на енглеском језику, због чега ће потенцијална читалачка публика бити знатно већа.

Дело почиње *Уводом* (стр. 9–12) у коме се сажето излажу садржај и циљеви студије, потом следи *Листа скраћених наслова* важнијих периодичних публикација и едиција (стр. 13). Сходно броју аутора и књига је подељена у шест целина, и свака од њих посвећена је одређеном значајном питању из историје, историје уметности, архитектуре, религије и културе ране словенске цивилизације. Иако су засебне целине, оне се заправо допуњују и кроз мозаични приказ нових сазнања о словенским скупинама омогућавају нам да склопимо јаснију слику о Словенима од времена њихове сеобе из прапостојбине преко њихових значајних освајачких подухвата на тлу Европе, где су подривањем моћи тадашњих великих држава обезбедили себи место на тлу истих, до тога да њихов рушилачки нагон у суштини није угрозио ништа сем политичке организације, те су нам тековине старијих цивилизација управо на тај начин и очуване.

У првој целини (стр. 15–35) под називом, *The Urban Landscape of Early Medieval Slavic Principalities in the Territories of the Former Praefectura Illyricum and in the Province of Dalmatia (ca. 610–950)*, тј. *Урбани пејзаж раносредњовековних словенских кнежевина на територији некадашње префектуре Илирик и у провинцији Далмацији* (о. 610–950), чији је аутор Тибор Живковић, истражује се развој утврђења у јужнословенским

кнежевинама, превасходно се ослањајући на чувени спис *De administrando imperio*. Аутор поставља и значајно питање шта се подразумева под урбаним центром, и закључује да Словени, пре свега Срби и Хрвати, нису утицали на промену урбаног пејзажа који су затекли доласком на Балкан, него су пак користили позноримске и рановизантијске тековине и њихови градови настајали су на раније утврђеним местима. Јужнословенске кнежевине састојале су се од неколико жупа, које су обично биле формиране у плодном речном подручју, и свака је имала један утврђени, главни град. Њихове цркве пак грађене су ван градских центара, у периоду између средине IX и средине X века, а уколико и постоји траг да су се налазиле у густо насељеним подручјима, он најпре сведочи о постепеном процесу христијанизације тих простора.

Целина *The Architecture of Cathedral Churches on the Eastern Adriatic Coast at the Time of the First Principalities of South Slavs (9th–11th Centuries)*, тј. *Архитектура катедралних цркава на источнојадранској обали у време првих кнежевина Јужних Словена (IX–XI век)*, аутора Дејана Црнчевића (стр. 37–136), посвећена је архитектури најзначајних катедралних цркава на источнојадранској обали, почевши од северне обале Далмације и градова Сплита, Задра, Нина, катедрала на острвима Крк, Раб, Црес, преко Дубровника, као још једног важног епископског седишта, па све до јужнодалматинске обале, до Бара. Бавећи се пре свега архитектуром раносредњовековних катедралних цркава, прочитавајући њихову историју настанка, градитељске промене на грађевинама које су најчешће биле последица политичких збивања тог периода, Дејан Црнчевић додатно расветљава повезаност словенских сакралних објеката са катедралним црквама касноантичке или рановизантијске епохе, чиме се на још један начин потврђује континуитет у црквеној организацији на простору источнојадранске обале. Грађевине су изнова грађене, или преобликоване, искључиво уколико су биле условљене духовном потребом словенског и староседелачког становништва. Аутор посебно посматра и однос штовања локалних светитељских култова и оних који су доспели са Истока и Запада и јасно указује на повезаност политичке климе и грађења и пребликовања цркава у част једних или других.

Дејан Булић посветио је свој рад *The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South-Slavic Principalities and Their Re-occupation*, тј. *Утврђења касноантичког и рановизантијског периода на каснијој територији јужнословенских кнежевина и њихова реокупација* (стр. 137–235) испитивању везе, односно континуитета између касноантичких и рановизантијских утврђења, са

оним која су изграђивали Словени. Истраживани су локалитети на подручју данашње Босне и Херцеговине, Хрватске, Црне Горе, Македоније и Србије, које аутор добрим делом поименично наводи и општи закључак је да се локалитети у Приморју користе махом без прекида без обзира на политичке околности, док се то не може рећи за оне који су се налазили на неприступачним местима у унутрашњости Балкана. Утврђења која су била важна стратешка упоришта поново су коришћена најчешће уколико су то захтевала ратна дешавања. Аутор рада је у закључку понудио и статистичку анализу коришћења утврда насталих у римској и рановизантијској епоси током средњег века, свестан да услед недостатка прецизних података о свим локалитетима, потпуна и права слика изостаје, у нади да ће је даља истраживања разоткрити и употпунити.

Владета Петровић у свом раду *Terrestrial Communications in the Late Antiquity and the Early Middle Ages in the Western Part of the Balkan Peninsula* односно *Копнени путни правци у позној антици и раном средњем веку у западном делу Балканског полуострва* (стр. 235–287), представља мрежу путева у западном делу Балкана каква је постојала у римско време на основу позноримских итинера и географских списа (*Itinerarium Antonini, Itinerarium Burdigalense, Tabula Peutingeriana, Cosmographia* Анонима из Равене...), укључујући значајне комуникације попут *Via Militaris* и *Via Egnatia*, али и оне споредне које су се простирале између ових и Јадранске обале или Панонске низије. Разгранатни путни систем олакшао је и варварско продирање у унутрашњост полуострва након чега је коришћење главних путних правца смањено, премда је њихово одржавање у извесној мери настављено. Током средњег века њихова употреба оживљавала је постепено и повремено када би то допустиле политичке околности.

Ирена Цвијановић посветила је пажњу насељима на просторима Источних и Западних Словена у раном средњем веку у раду *The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia* тј. *Типологија раносредњовековних насеља у Чешкој, Пољској и Русији* (стр. 289–344). Ауторка најпре приказује типове стамбених објеката (брвнаре, земунце, сојенице, кућице од непечене цигле) који се јављају на просторима Централне и Источне Европе на основу археолошких налаза и података историјских извора, а затим и реконструкцију самих насеобина (села, градишта, градови), наводећи већи број истих. Добијени резултати сведоче да је на простору Западних Словена доминирала археолошка култура прашког типа, а на подручју руских земаља више различитих култура као што су источнословенска, прашко-корчаска, пенковска итд.

The Typology of Slavic Settlements in Central Europe in the Middle Ages According to Latin Sources (8th–12th Centuries), односно *Типологија словенских насеља у Централној Европи током средњег века према латинским изворима (VIII–XII век)* наслов је целине чија је ауторка Бојана Радовановић (стр. 345–368) и бави се анализом појмова који се најчешће користе за означавање насеобина на простору Централне Европе у латинским изворима раног средњег века, као што су *civitas, urbs, metropolis, castrum, oppidum, castellum* и *villa*. У питању су извори који су настајали на простору Немачке, Пољске и Чешке, а односе се на простор од данашње Чешке и Словачке на југу до Балтичког мора на северу. Врло брижљиво и посвећено ауторка настоји да у сваком од извора идентификује одређено насеље уз термин који га прати и покушава да објасни због чега је баш он употребљен. На крају ауторка закључује да су црквене прилике и развој трговине додатно поспешиле развитак градских насеља.

На крају књиге налази се *Листа референци* (стр. 369–412), заједнички списак коришћених извора и литературе, а њој следи *Листа илустрација* (стр. 413–419) које су пратиле радове Дејана Црнчевића, Дејана Булића и Владете Петровића. Након *Резимеа* на српском језику (стр. 421–427) налази се врло детаљан и користан *Општи индекс* (стр. 429–467).

Књига *Свет Словена. Студије о Источним, Западним и Јужним Словенима: градови, утврђења, села и археолошки налази (VII–XI век)* представља корисно штиво које ће засигурно у многоструко обогатити познавање иначе у научном свету помало занемареног словенског света раног средњег века. Група аутора је марљивим и пре свега методолошки исправним истраживањима пружила јаснију и потпунију слику о Словенима, те ће књига пред нама бити несумњиво и неизоставни део сваког даљег истраживања словенског раног средњег века.

Ивана Коматина

**Dimitar Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204–1330*,
Cambridge University Press, Cambridge 2007, xx + 459 стр.**

Димитар Ангелов, професор Византијске историје на Универзитету у Бирмингему, припадник је треће генерације породице истакнутих